

LENKŲ VISUOMENINIS POLITINIS JUDĖJIMAS BALTARUSIJOS IR LIETUVOS ŽEMĖSE PRIEŠ 1905–1907 METŲ REVOLIUCIJĄ IR JOS METU

DR. ALES SMALIANČIUK

*Baltarusijos teisės tyrimų instituto Gardino filialas
Belarus Law Institute (Grodna)
El. paštas smalian2001@tut.by*

Santrauka

Primindamas, kad daugelį šimtmečių „lenkiškasis veiksnys“ vaidino pagrindinį vaidmenį Baltarusijos ir Lietuvos istorijoje, baltarusių mokslininkas teigia, kad yra pastangų iš naujo suvokti polonizacijos procesą ir jo pasekmes baltarusių ir lietuvių¹ istoriografijose, atsisakyti ankstesnio konfrontacinio lenkų istorinio vaidmens vertinimo.

Supaprastintas polonizacijos vertinimas neleido tyrinėtojams pastebėti Lietuvos ir Baltarusijos lenkų ypatumo, kuris daugiausia buvo grindžiamas tam tikro sąmonės dvilypumo fenomenu: gente Lithuanus (vel Rut-

¹ Pažymėtini Lietuvos istorikų A. Kulakausko, A. Bumblausko, R. Miknio, E. Gudavičiaus darbai.

henus) natione Polonus². Paskutinis šios formulės komponentas (natione Polonus) daugiausia buvo susijęs su kultūrine orientacija ir socialine padėtimi.

XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje „lenkų klausimas“ Lietuvos ir Baltarusijos istorijoje daugiausia reiškė istorinės Lietuvos³ politinio ir kultūrinio elito kovą už politinių, ekonominių, kultūrinių ir religinių tradicijų išsaugojimą.

Autorius nagrinėja, kodėl XIX a. pabaigoje Rusijos valdžia sugebėjo izoliuoti Baltarusijos valstiečius nuo besiformuojančio kultūrinio ir politinio Baltarusijos elito įtakos, kodėl Baltarusijos ir Lietuvos lenkai turėjo rinktis arba „krajoviškumą“⁴ (vertinti save kaip istorinės Lietuvos ir Baltarusijos gyventojus), arba lenkų nacionalinę idėją (tai yra veikti nacionalinės Lenkijos naudai).

Reikšminiai žodžiai: Baltarusijos lenkai; lenkų klausimas istorinėje Lietuvoje; Rusijos politika.

² Vieni pirmųjų į šį fenomeną dėmesį atkreipė Lenkijos istorikai: Wielchorski, W. Stosunki narodowościowe, wyznaniowe i językowe w Wielkim Księstwie Litewskim. Dzieje ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Alma Mater Vilnensis*. Londyn, t. 3, 1953; Koscielkowski, S. Rzeczpospolita obojga narodów. Wiek XIX i początek wieku XX (do 1915 r.). Dzieje ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Alma Mater Vilnensis*. Londyn, t. 3, 1953. Vėliau šią problemą knygoje nagrinėjo Juliusz Bardach, žr.: Bardach, J. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988.

³ Sąvoka „istorinė Lietuva“ apima šešių gubernijų – Vilniaus, Vitebsko, Gardino, Kauno, Mogiliovo ir Minsko – teritoriją.

⁴ Krajovėnai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų palikuonys, tam tikros Lietuvos istorinės ir politinės minties bei pasaulėžiūros propaguotojai XX a. pirmoje pusėje. XX amžiaus antrajame dešimtmetyje jų pažiūros buvo laikomos socialiniu ir kultūriniu anachronizmu. Vienijantis jų pažiūrų bruožas – Istorinė Lietuva (Lietuva ir Baltarusija) su Vilniumi, laikomas integraliu kraštu, besiremiančiu istoriniu, teritoriniu, ekonominiu ir kultūriniu bendrumu (*red. kolegijos pastaba*).

Daugelį šimtmečių „lenkiškasis veiksnys“ vaidino pagrindinį vaidmenį Baltarusijos ir Lietuvos istorijoje. Geografinis lenkų, lietuvių ir baltarusių artumas lėmė tai, kad trijų tautų istoriniai likimai glaudžiai susipynė ir veikė vienas kitą. Neišstudijavus šios įtakos, neįmanoma gerai suvokti Lenkijos, Baltarusijos ir Lietuvos istorijos.

Lenkų, lietuvių ir baltarusių istoriografijos, nagrinėjančios lenkų atsiradimo Baltarusijos ir Lietuvos žemėse problemą, analizė leidžia kalbėti apie ypatingą senųjų vietos gyventojų polonizacijos ir savanoriškos polonizacijos procesų vaidmenį⁵. Vis dėlto įvairių šalių istorikai skirtingai vertina ir patį polonizacijos procesą, ir jo pasekmes. Bent jau baltarusių ir lietuvių⁶ istoriografijose yra matomos pastangos iš naujo suvokti šį procesą, atsakyti ankstesnio konfrontacinio lenkų istorinio vaidmens (kaip baltarusių ir lietuvių likimų lėmėjo) vertinimo, pagaliau, suprasti tai, kad istorinis etnokultūrinis XVI–XVIII amžiaus procesų interpretavimas vartojant sąvokas, kurios atsirado nacionalinių judėjimų ir nacionalinių valstybių epochoje, yra istorijos modernizavimas.

Supaprastintas polonizacijos proceso vertinimas neleido tyrinėtojams pastebėti Lietuvos ir Baltarusijos lenkų ypatumo, kuris daugiausia buvo grindžiamas tam tikro sąmonės dvilypumo fenomenu: *gente Lithuanus*

⁵ Pavyzdžiui: Romer, M. *Litwa. Studium odrodzenia narodu litewskiego*. Lwów, 1908; Bardach, J. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988; Miknys, R. Problem kształtowania się nowoczesnego narodu Polaków litewskich w pierwszej połowie XX w. *Biuletyn historii pogranicza*. 2000, Nr. 1; Jurkiewicz, J. Osadnictwo Polskie w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle badań historycznych. *Acta Baltico-Slavica*, 1994, t. 22; Смалянчук, А. *Паміж краёваццю і нацыянальнай ідэяй: польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях: 1864 – люты. 1917 г.* Выд. 2-е дапрацаванае. Санкт-Пецярбург, 2004.

⁶ Pažymėtini Lietuvos istorikų A. Kulakausko, A. Bumblausko, R. Miknio, E. Gudavičiaus darbai.

(*vel Ruthenus*) *natione Polonus*⁷. Paskutinis šios formulės komponentas (*natione Polonus*) daugiausia buvo susijęs su kultūrine orientacija ir socialine padėtimi. Politinę vietos lenkų poziciją dažniausia lėmė pirmasis formulės komponentas (*gente Lithuanus (vel Ruthenus)*). Paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais šių visuomenės sluoksnių sąmonę taikliausiai nusakė terminas „Lietuvos lenkai“. XIX a. pabaigoje buvusios LDK teritorijoje šis terminas gyventojams katalikams buvo etnonimas.

Atsižvelgiant į etnokultūrinį Lietuvos lenkų ypatumą, vadinamasis „lenkų klausimo sprendimas“ Baltarusijos ir Lietuvos žemėse nebėra suvokiamas tik kaip Rusijos ir Lenkijos konfliktas. XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje „lenkų klausimas“ Lietuvos ir Baltarusijos istorijoje daugiausia reiškė istorinės Lietuvos⁸ politinio ir kultūrinio elito kovą už politinių, ekonominių, kultūrinių ir religinių tradicijų išsaugojimą.

Didžiąją šio laikotarpio dalį pasipriešinimo tikslu buvo deklaruojamas Abiejų Tautų Respublikos (*Żečpospolitos*), kaip federacinės valstybės, atgimimas. Čia derėtų kalbėti ne apie „lenkų“, o apie „*Żečpospolitos*“ patriotizmą. Nuslopinus 1863 m. sukilimą, atsirado naujas tikslas – reikėjo išsaugoti vietos ekonominio ir kultūrinio elito įtaką Baltarusijos ir Lietuvos žemėse vykstantiems visuomeniniams politiniams, socialiniams ekonominiams ir kultūriniais procesams. Be to, pažymėtina, jog įvyko politonimo „lenkas“ evoliucija konfesine ir nacionaline prasme – kad šiuolaikinės lenkų tautos formavimosi momentu būtų

⁷ Vieni pirmųjų į šį fenomeną dėmesį atkreipė Lenkijos istorikai: Wielchorski, W. *Stosunki narodowościowe, wyznaniowe i językowe w Wielkim Księstwie Litewskim. Dzieje ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Alma Mater Vilnensis*. Londyn, t. 3, 1953; Koscelkowski, S. *Rzeczpospolita obojga narodów. Wiek XIX i początek wieku XX (do 1915 r.). Dzieje ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Alma Mater Vilnensis*. Londyn, 1953, t. 3. Vėliau šią problemą knygoje nagrinėjo Juliusz Bardach, žr.: Bardach, J. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988.

⁸ Sąvoka „istorinė Lietuva“ apima šešių gubernijų – Vilniaus, Vitebsko, Gardino, Kauno, Mogiliovo ir Minsko – teritoriją.

paliudytas etnokultūrinio „Lietuvos lenkų“ fenomeno atsiradimas.

Tuo pat metu Lietuvos ir Baltarusijos žemėse ėmė rasti naujas socialinis „lenkų nacionalisto“ tipas. Jo atsiradimas buvo susijęs su „Varšuvos pozityvizmo“ ideologijos arba teorijos ir praktikos plitimu, kitaip vadinamu „praca organiczna“. Tai skatino lenkų kultūrinės tradicijos formavimąsi Baltarusijos ir Lietuvos žemėse, o ji savo ruožtu buvo lenkų nacionalinės idėjos plitimo pamatas. Tačiau net nacionalinio kultūrinio gyvenimo liberalizacijos sąlygomis 1905–1907 metų revoliucijos laikotarpiu „lenkų nacionalisto“ tipas vietos lenkų judėjime yra šalutinis reiškinys.

Rusijos valdžios Baltarusijos ir Lietuvos žemėse vykdoma politika pasikeitė: jos kursas, anksčiau nukreiptas į valstybinę vietos gyventojų asimiliaciją ir „Šiaurės Vakarų krašto“ unifikaciją, dabar virto pastangomis užtikrinti visišką „didžiarusiško elemento“ dominavimą ne tik politiniame, bet ir kultūriniame gyvenime. Vis dėlto valdžia taip ir nesugebėjo iki galo išspręsti „lenkų klausimo“. Imperija neturėjo tam reikiamo civilizacinio potencialo. Tik tuo gali būti aiškinami svyravimai, kai vienas kitą keisdavo policinis biurokratinis režimas („Muravjovo požiūris“) ir priverstinio liberalizmo epizodai („Valujevo požiūris“), kurie rusų istoriografijoje yra vertinami kaip „imperijos paradoksai“⁹.

Valdančiojo Rusijos elito nesutarimai vis dėlto buvo susiję daugiausia su valstybės politikos įgyvendinimo taktika. Jos tikslas ir „konservatoriams“, ir „liberalams“ buvo vienas – paversti istorinę Lietuvą tipiška Rusijos provincija. Čia buvo draudžiamos visos lenkiškumo apraiškos, slopinamas baltarusiškasis ir lietuviškasis etnokultūrinis individualumas. Pažymėtina, kad daugiausia tai buvo taikoma baltarusiams. XIX a. pabaigoje Rusijos valdžia sugebėjo izoliuoti Baltarusijos valstiečius nuo besiformuojančio kultūrinio ir politinio Baltarusijos elito įtakos. Vie-

⁹ Горизонтов, Л. *Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше*. Москва, 1999.

nas iš tokios izoliacijos būdų buvo Vakarų rusų (*rus.*: „заходнеруссизма“) ideologijos ir praktikos skatinimas. Pagal jo doktriną baltarusiai buvo vienos „rusų genties“ dalis ir savo kultūrą turėjo plėtoti rusų kalba, o baltarusių kalba buvo vertinama kaip lenkų „sugadinta“ rusų kalba ir t.t.¹⁰

XIX–XX a. sandūroje Rusijos valdžia vykdė tokią politiką, kuri ribojo kitų tautų nacionalinės bei kultūrinės raiškos galimybes ir užtikrino ne tik politinį, bet ir kultūrinį rusų tautos dominavimą. Tokiomis sąlygomis didžioji dalis Baltarusijos ir Lietuvos lenkų elito atstovų gynė savo etnokultūrinį ir konfesinį individualumą. Pažymėtina, kad jų istorinės Lietuvos interesų suvokimas nesutapo su nacionaliniais lenkų interesais, bent jau kalbant apie nacionalinius demokratus ir LSP (*rus.*: ППС) veikėjus.

Lenkų judėjimo Baltarusijos ir Lietuvos žemėse atgimimas (XIX a. septintojo dešimtmečio pabaiga) buvo daugiausia susijęs su vietos lenkų aukščiausiųjų socialinių sluoksnių veikla. Iki XX a. pradžios žemiausieji sluoksniai iš tiesų nebuvo aktyvūs socialine politine prasme. Išimtį sudarė tik aiškiai reiškiamas nepasitenkinimas dėl to, kad buvo apribota katalikų bažnyčios veiklos laisvė. Situacija pradėjo keistis 1905–1907 metų revoliucijos laikotarpiu. Būtent tuo metu buvo stebimos pirmosios žemiausiųjų socialinių Lietuvos ir Lenkijos lenkų sluoksnių judėjimo apraiškos. Jos buvo susijusios su vietos lenkų bendruomenės kultūrinio ir religinio gyvenimo problemomis¹¹.

Etnokultūriniai procesai, jau vykę antrąjį XIX a. pusėje ir labai paspartėję 1905–1907 metų revoliucijos metu, ėmė įgauti nacionalinių procesų kokybę. Tačiau „nacionalinis elementas“ buvo pastebimas tik

¹⁰ Pažymėtinas šios doktrinos gyvybingumas bei jos paplitimas tarp politinių Baltarusijos Respublikos vadovų XXI a. pradžioje.

¹¹ Смалянчук, А. *Палякі Беларусі і Літвы у рэвалюцыі 1905–1907 г.* Гародня, 2000.

politinio ir kultūrinio Baltarusijos ir Lietuvos elito veikloje. Pokyčius lėmė pagrindinių antilenkiškų (iš esmės, antikatalikiškų) įstatymų nuostatų panaikinimas 1905 m. Vėliau Rusijos valdžia, leisdama įstatymų lydimočius aktus ir instrukcijas, mėgino vėl apriboti socialinį politinį, kultūrinį ir religinį kitų tautų (ne rusų) gyvenimą, bet jai nepavyko visiškai panaikinti demokratinių revoliucijos pasiekimų.

Socialinis ir politinis plačiųjų gyventojų sluoksnių suaktyvėjimas prieš revoliuciją ir jos metu darė įtaką įvairių lenkų judėjimo kryptių ideologiniam pobūdžiui. Pirmiausia yra pažymėtinas vadinamosios „krajevos“ ideologijos sukūrimas. Romano Skirmunto, Boleslavo Jaloveckio, Konstancijos Skirmunt, Mykolo Romerio, Liudviko Abramovičiaus publicistikoje buvo suformuluotos pagrindinės vadinamojo „krajeviškumo“ („краєвості“) nuostatos¹². Jo branduolį sudarė sąvoka „krašto pilietis“ ir teiginys apie vieningos „krajevos tautos“ egzistavimą (dažnai ji buvo vadinama „litvinų tauta“). Pagrindiniu priklausymo šiai tautai kriterijumi buvo laikomas patriotizmo jausmas, meilė ir pasiaukojimas gimtinei, Baltarusijos ir Lietuvos kraštui. Etnokultūriniai, socialiniai ir politiniai skirtumai buvo vertinami kaip ne tokie svarbūs. Toks „pilietinis“ („politinis“) tautos suvokimas buvo būdingas Vakarų Europai, nors tam tikra prasme jo pagrindą sudarė vadinamoji „politinė tauta“ („narod polityczny“), egzistavusi dar Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiu. Be to, tam tikras pilietinio (politinio) tautos suvokimo potencialas glūdėjo vadinamajame „tuteišiškume“, kurį, laikantis Eriko Chobsbaumo terminologijos, būtų galima laikyti savotišku „tautiniu protonacionalizmu“¹³.

¹² Žr.: Romunt [Skirmunt, R.] Głos przeszłości i potrzeba chwili. *Stanowisko szlachty na Litwie i Rusi*. Lwów, 1905; J...i B. [B.Jalowiecki, B.] Litwa i jej potrzeby. *Narodowy katechizm Litwy*. Wilno, 1905; Römer, M. *Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie*. Kraków, 1906; Skirmuntt, K. *Kartki krajowe*. Wilno, 1913.

¹³ Хобсбаум, Э. *Нации и национализм после 1870 г.* Санкт-Петербург, 1998, с. 74–75.

Pilietinė (politinė) tautos doktrina liudijo tai, jog Baltarusijos ir Lietuvos lenkai nepripažino nacionalinio Lietuvos ir Baltarusijos krašto tautų atgimimo procesų. Vietos lenkų elitas tebejautė savo priklausymą istorinei Lietuvai ir mėgino diegti šią mintį visai lenkų bendruomenei ir, kai tik galėdavo, – baltarusiams ir lietuviams. Jie negalėjo remtis esamomis valstybinėmis struktūromis ir dažniausia turėdavo pasitelkti istorinę atmintį bei jau minėtą „tuteišiškumą“ kaip regioninio lokalizavimo formą. Iš tiesų buvo mėginta ideologinėmis priemonėmis sukurti „litvinų tautą“, kurios elitu turėjo tapti Lietuvos ir Baltarusijos lenkai. Anot Rimanto Miknio, Baltarusijos ir Lietuvos gubernijų teritorijoje XX a. pradžioje vyko „Lietuvos lenkų tautos“¹⁴ formavimosi procesas. Bent jau to siekė vadinamieji „lenkų krajovcai“, kurie telkėsi prie Liudviko Abramovičiaus ir „Przeгляд Wileński“ redakcijos. Mykolas Romeris, Romanas Skirmuntas, Konstancija Skirmunt siekė sukurti pilietinę (politinę) „litvinų tautą“. Su šiuo jų siekiu labai smarkiai konkuruvo pirmiausia lenkų, taip pat lietuvių ir baltarusių nacionalinės idėjos. Pažymėtina, kad labiausiai „krajovcams“ sekėsi vietos lenkų bendruomenėje. Be to, 1911–1914 metais baltarusių judėjimo lyderiai (broliai Luckevičiai, V. Lastovskis) taip pat propagavo „krajoviškumą“¹⁵. Tiesa, ši propaganda buvo išskirtinai pragmatinio pobūdžio ir daugiausia buvo skirta plėtoti socialinį baltarusių judėjimą.

Iš esmės tik atsiradusi „krajoviškumo“ ideologija jau turėjo dvi kryptis. Konservatyvus liberalinio judėjimo centras buvo „Kurier Litewski“, o pradėjęs veikti Valstybės dūmai ir Valstybės tarybai – šių valdžios institucijų „krajovos“ frakcijos. Liberalios demokratinės orientacijos „krajovcai“ telkėsi prie laikraščio „Gazeta Wileńska“ (1906) ir

¹⁴ Miknys, R. Problem kształtowania się nowoczesnego narodu Polaków litewskich w pierwszej połowie XX w. *Biuletyn historii pogranicza*. 2000, Nr. 1, p. 21–30.

¹⁵ Смалянчук, А. Краёвец Антон Луцкевич. *Гістарычны альманах*. 1998, Nr. 1, p. 27–51.

Mykolo Romerio, kaip asmenybės. Ši „krajoviškumo“ pakraipa nebuvo labai remiama vietos lenkų bendruomenės. Tačiau pažymėtina, kad M. Romerio šalininkai labai aktyviai bendradarbiavo su demokratinėmis įvairių nacionalinių judėjimų jėgomis.

Sutarimo tarp „krajoviškumo“ ideologų nebuvo, kaip tik tai ir tapo pagrindine kliūtimi kuriant politinę partiją. Be to, reikėtų pažymėti, kad dalis Lietuvos ir Baltarusijos lenkų suvokė šią ideologiją labai pragmatiškai. Jie tikėjosi, jog ideologijos plitimas garantuos tai, kad lenkų elitas išsaugos svarbiausias pozicijas krašto visuomeniniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime bei sukurs sąlygas joms virsti pagrindine politine jėga.

Kuriant vadinamųjų „litvinų tautos“ ideologiją „krajovcus“ lydėjo sėkmė. Jie propagavo Lietuvos istorijos savitumo idėją, „litvinų tautos“ teritorinių ribų sąvokas, mėgino organizuoti krašto gyvenimą pagal „krajoviškumo“ principus. Minėtinas Edvardo Voinilovičiaus ir kitų Minsko žemės ūkio draugijos vadovų sprendimas priimti į draugiją valstiečius, taip pat finansinė parama, kurią Marija Magdalena Radzwill teikė laikraščiai „Наша Хіба“ bei kitiems baltarusių ir lietuvių kultūriniais projektams, be to, pavasarį Vilniuje vykę (1905 m.) autonomijos šalininkų lenkų, lietuvių, baltarusių ir žydų suvažiavimai, kurių iniciatorius buvo M. Romeris.

Reikėtų pabrėžti, kad „litvinų“ priklausymo ypatingai „lenkų, lietuvių ir baltarusių kultūrai“ (B. Jaloveckis¹⁶) idėja baltarusių ir lietuvių kultūrinio atgimimo bei lenkų nacionalinės idėjos įsigalėjimo sąlygomis neturėjo galimybių sėkmingai plisti. M. Romerio, Romano Skirmunto ir kt. pastangos paversti „krajoviškumą“ ideologija, platesne nei etniškumas, ir tarpnacionalinės partnerystės praktika buvo žlugdomos baltarusių, lietuvių ir lenkų „krajovcus“ siekio derinti jo principus su veikla, vykdoma savo tautos naudai.

¹⁶ J...i B. [Jalowiecki, B.] Litwa i jej potrzeby. *Narodowy katechizm Litwy*. Wilno, 1905, s. 3–5.

Vis dėlto abejonių nekelia „krajovcų“ dominavimas lenkų visuomeniniame politiniame judėjime 1905–1907 metų revoliucijos laikotarpiu. Negalima sutikti su lenkų istoriko ir sociologo R. Radziko teze dėl šiuolaikinės lenkų tautos formavimosi istorinės Lietuvos teritorijoje XX a. pradžioje¹⁷.

Nacionaldemokratai vietos lenkų bendruomenės nebuvo labai remiami. Jų pastangos išplėsti partijos įtaką Lietuvos ir Baltarusijos žemėse buvo priešišškai vertinamos vietos lenkų elito, kuris neparėmė lenkų nacionalizmo teorijos pagal R. Dmowski versiją. Nacionaldemokratai, negalėdami sukurti politinės organizacijos Lietuvos ir Baltarusijos žemėse, vis dėlto palaipsniui stiprino savo pozicijas. Apie tai liudija atsiradusi periodika („Жожа віленьска“, „Dziennik Wileński“) ir dvejų partijos narių pergalė rinkimuose į II Dūmą. Be to, pažymėtina vietinių R. Dmowski šalininkų požiūrių evoliucija. Tam tikras „krajoviškumas“¹⁸, kuris buvo būdingas jų doktrinai pačioje XX a. pradžioje (pažadas išsaugoti istorinės Lietuvos tradicijas, kovoti už politinę visų krašto tautų lygybę ir t.t.), 1905–1907 metų laikotarpiu susilpnėjo. Tačiau sustiprėjo prolenkiškos nuotaikos, kurioms tikriausiai turėjo įtakos ne tik nacionaldemokratų doktrina, bet ir baltarusių ir lietuvių judėjimų suaktyvėjimas.

LSP vaidmuo lenkų judėjime Baltarusijoje ir Lietuvoje revoliucijos laikotarpiu taip pat nebuvo reikšmingas. Lenkų socialistų įtaką ribojo nacionalinė krašto proletarų sudėtis (vyravo proletarai žydai). Patyrė nesėkmę mėginimai sustiprinti savo pozicijas susivienijus su Lietuvos socialdemokratų partija ir Baltarusijos socialistine Gromada. BSG vienytis nesutiko, o LSP įsijungimas į LSDP sudėtį iš tiesų reiškė lenkų politinės organizacijos likvidavimą.

¹⁷ Radzik, R. *Między zbiorowością etniczną a wspólną narodową: białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej XIX stulecia*. Lublin, 2000, s. 117.

¹⁸ *Polskie Stronnictwo demokratyczno-narodowe na Litwie*. Wilno, 1906.

Nacionaldemokratų ir LSP požiūriai į Baltarusijos ir Lietuvos žemių etnokultūrinį bei istorinį savitumą buvo labai panašūs. XX a. pradžioje ir socialistai, ir nacionaldemokratai vertino Lietuvos ir Baltarusijos kraštą kaip specifinį geografinį ir kultūrinį regioną. Tačiau nei baltarusiai, nei lietuviai nebuvo jiems politinio ir kultūrinio gyvenimo subjektas. Ir vieniems, ir kitiems tai buvo „*kresy wschodnie*“, – Lenkijos ir Rusijos konflikto teritorija, kurioje lenkai tuo pat metu buvo ir lenkų tradicijų, ir kultūros pasiekimų puoselėtojai. Tokių požiūrių įsigalėjimą skatino tai, kad ir socialistinė, ir nacionaldemokratinė lenkų judėjimo ideologijos susiformavo toli už Baltarusijos ir Lietuvos ribų.

Išvados

1. 1905–1907 metų revoliucijos laikotarpiu lenkų visuomeninis politinis judėjimas tapo svarbiu krašto politinio ir kultūrinio gyvenimo veiksnium. „Krajovcų“ dominavimas skatino tai, kad šis veiksnys daugiausia veikė istorinės Lietuvos ir jos tautų naudai.

2. Baltarusijos ir Lietuvos lenkai turėjo rinktis arba „krajoviškumą“, arba lenkų nacionalinę idėją, tai yra veikti arba istorinės Lietuvos, arba nacionalinės Lenkijos naudai. Vienu metu „sėdėti ant dviejų kėdžių“ buvo neįmanoma.

3. Lemiamą vaidmenį suvaidino Lenkijos ir Lietuvos valstybių atgimimo procesai baigiamajame Pirmojo pasaulinio karo etape (1916–1918), taip pat socialinė ir etnokultūrinė baltarusių ir lietuvių nacionalinių judėjimų radikalizacija. Buvo pasirinkta Lenkijos naudai – tai tapo svarbiausia priežastimi, nulėmusia istorinės Lietuvos žemių valstybingumo idėjos, už kurią dar 1915 metų pabaigoje – 1916 metų pradžioje kovojo „krajovcai“¹⁹, žlugimą.

¹⁹ *LVI A. Ф. 1135, оп. 24, д. 7; [Abramowicz, L.]. Litwa podczas wojny: zbiór dokumentów, uchwał, odczw i t.p. Zebrał i do druku przygotował L.A. Warszawa, 1918, s. 30.*

POLISH SOCIAL POLITICAL MOVEMENT ON THE BELARUS AND LITHUANIAN LANDS BEFORE AND DURING 1905–1907 REVOLUTION

DR. ALES SMALIANCHUK

Summary

Keywords: Belorussian Polish; the Polish issue of the historical Lithuania; Russian policy.

Reminding that for many centuries “the Polish factor” played the major role in the history of Belarus and Lithuania, the Belarus researcher state that the geographical nearness of the Polish, Lithuanians and Belarus determined that the historical fates of the three nations closely intertwined and influenced each other.

The analysis of the Polish, Lithuanian and Belorussian historical literature investigating the problem of the Polish

appearance on the Belarus and Lithuanian lands leads to the talks about the special role of the polonisation of the old local population and of the voluntary polonisation processes²⁰. The author notes that efforts can be seen to perceive the polonisation process and its consequences in the Belarus and Lithuanian historical literature²¹ from a new perspective and to refuse the earlier confronting evaluation of the Polish historical role.

²⁰ For example, Römer, M. *Litwa. Studium odrodzenia narodu litewskiego*. Lwów, 1908; Bardach, J. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988; Miknys, R. Problem kształtowania się nowoczesnego narodu Polaków litewskich w pierwszej połowie XX w. *Biuletyn historii pogranicza*. 2000, Nr. 1; Jurkiewicz, J. Osadnictwo Polskie w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle badań historycznych. *Acta Baltico-Slavica*. 1994, t. 22; Смалянчук, А. *Паміж краёваццю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – люты. 1917 г.* Выд. 2-е дапрацаванае. Санкт-Петербург, 2004.

²¹ The works by Lithuanian historians A. Kulakauskas, A. Bumblauskas, R. Miknys and E. Gudavičius can be noted.

Because of the simplified evaluation of the polonisation process the researchers failed to notice the peculiarity of the Lithuanian and Belorussian Polish that was mostly based by a specific phenomenon of the duality of consciousness: *gente Lithuanus (vel Ruthenus) natione Polonus*²². The latter component of this formula (*natione Polonus*) was mostly related to the cultural orientation and social status.

Taking into account the ethnocultural peculiarity of the Lithuanian Polish, the so-called "solution to the Polish issue" on Belarus and Lithuanian lands ceases to be perceived as only the conflict between Russia and Poland. At the end of the 18th – beginning of the 20th centuries, "the Polish issue" in the Belarus and Lithuanian history mostly meant the fight of the political and cultural elite of the historical Lithuania²³ for the preservation of political, economical, cultural and religious traditions.

The biggest part of this period the revival of *Rzeczpospolita* (Common-

wealth) as a federal state was declared as the goal of resistance. At the same time, the new social type of "the Polish nationalist" emerged on the Lithuanian and Belarus lands. The policy carried out by the Russian government on the Belarus and Lithuanian lands changed: its attempts that were earlier directed towards the state assimilation of the local population transformed into the attempts to ensure the complete domination of "the great Russian element" not only in the political, but also in the cultural life. Nevertheless, the government was not able to solve "the Polish issue" until the end. The empire did not possess the necessary potential. Only this can explain the fluctuations when the police bureaucratic regime ("*Muravjov's view*") took turns with the coercive episodes of liberalism ("*Valujev's view*") that are evaluated in the Russian historical literature as "the imperial paradoxes"²⁴.

The disagreements between the ruling Russian elite were still related to the tactics of the implementation of the

²² The first to note this phenomenon were Polish historians W. Wielchorski (Stosunki narodowościowe, wyznaniowe i językowe w Wielkim Księstwie Litewskim) and S. Koscialkowski (Rzeczpospolita obojga narodów. Wiek XIX i początek wieku XX (do 1915 r.)). Their articles were published in the collection: Dzieje ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Alma Mater Vilnensis*. Londyn, 1953, t. 3. Later, this problem was investigated by Juliusz Bardach in his book *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988.

²³ The concept "historical Lithuania" covers the territory of six wards: Vilnius, Vitebsk, Gardin, Kaunas, Mogiliov and Minsk.

²⁴ Горизонтов, Л. *Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше*. Москва, 1999.

state policy. Both “the Conservatives” and “the Liberals” had the same goal – to turn the historical Lithuania into a typical province of Russia. Here, all manifestations of the Polish nature were prohibited and the Belarus and Lithuanian ethnocultural identity was suppressed. It must be noted that most of all this applied to the Belarus. At the end of the 19th century the Russian government succeeded to isolate the Belarus peasants from the influence of the emerging cultural and political Belarus elite. One of the ways of this isolation was the promotion of the ideology and practice of “zakhodnerussizm” (rus.: „заходнеруссизма”). According to this doctrine, the Belorussians were part of the “Russian tribe” and had to develop their culture with the Russian language, whereas the Belarus language was considered as the Russian language

damaged by the Polish²⁵.

In the publication the author analyses why the Belarus and Lithuanian Polish had to choose between “assigning oneself to the land” (i.e. to consider oneself as the resident of the historical Lithuania and Belarus) and the Polish national idea (i.e. to act in favour of the national Poland). The decisive role was played by the processes of the revival of the Polish and Lithuanian states during the final stage of World War I (1916–1918), as well as the social and ethnocultural radicalisation of the Belarus and Lithuanian national movements. According to the author, when it was decided to support the reviving state of Poland, this became the major reason that preconditioned the collapse of the idea of the statehood of the lands of historical Lithuania, for which the *krajowca*²⁶ fought at the end of 1915 – beginning of 1916.

Iteikta 2005 m. gruodžio 5 d.

²⁵ The vitality of this doctrine and its occurrence among the heads of the Republic of Belarus in the 21st century has to be noted.

²⁶ LVIA. Ф. 1135, оп. 24, д. 7; [Abramowicz, L.]. Litwa podczas wojny: zbiór dokumentów, uchwał, odczw i t.p. *Zebrał i do druku przygotował L.A.* Warszawa, 1918, s. 30.